

24.1. შიდა კონტროლის სისტემა კომერციულ ბანკში

გამომდინარე იქიდან, თუ რა მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ბანკები, როგორც ფინანსური შუამავლები და როგორც საზოგადოების დანაზოგების მთავარი „საცავი“, ბუნებრივია, ისმის სამართლიანი კითხვა: რამდენადაა ეს დანაზოგები დაცული? საზოგადოების მხრიდან ბანკებისადმი ნდობის განმტკიცებას სჭირდება იმის განცდა, რომ, ერთი მხრივ, სახელმწიფოს მხრიდან (ცენტრალური ბანკის სახით) და, მეორე მხრივ, თვითონ ბანკებში არსებობს კონტროლის ქმედითი და ეფექტიანი სისტემა. ამ ნდობას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საბანკო სისტემის და, შესაბამისად, ეკონომიკის განვითარებისათვის. საზოგადოების მხრიდან ნდობით აღჭურვილი საიმედო საბანკო სისტემის არსებობა შეუძლებელია ეფექტიანი საბანკო მენეჯმენტისა და მისი უმთავრესი ფუნქციის – კონტროლის გარეშე.

შემთხვევით არაა, რომ მეტად პრინციპული მნიშვნელობა ენიჭება კომერციულ ბანკში ქმედითი და ეფექტიანი შიდა კონტროლის სისტემის არსებობას. ასეთი მოთხოვნა არსებობს როგორც ცენტრალური ბანკების, ისე აქციონერების მხრიდან. საერთაშორისო პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ **შიდა კონტროლის ეფექტიანი სისტემა** წარმოადგენს ბანკის მართვის უმნიშვნელოვანეს კომპონენტსა და, შესაბამისად, ბანკის უსაფრთხოებისა და მდგრადობის საფუძველს. ყოველი ცალკეული ბანკის უსაფრთხოება, თავის მხრივ, არის მთლიანი საბანკო სისტემის უსაფრთხოების საფუძველი, ისევე, როგორც, თავის მხრივ, საბანკო სისტემის უსაფრთხოება ქვეყნის ეკონომიკის მდგრადობის საფუძველია.

სახელმწიფო, ცენტრალური ბანკის სახით, კომერციული ბანკებისათვის დეპოზიტების მოზიდვისა და შემდეგ მათი დროებითი განთავსების ექსკლუზიური უფლების მინიჭებისას, გარდა იმისა, რომ თვითონ ახორციელებს საბანკო ზედამხედველობას, ითხოვს მათგან ეფექტიანი შიდა კონტროლის სისტემის არსებობას, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს რისკების ადეკვატური დაზღვევა.

იმის მიხედვით, თუ დროის რა მონაკვეთში ხორციელდება შიდა კონტროლი კომერციულ ბანკში, გვაქვს მისი სამი ტიპი:

- **წინასწარი კონტროლი** ხორციელდება ოპერაციის ჩატარებამდე, რათა განისაზღვროს მისი ჩატარების ოპტიმალური გზები, გამოვლენილ და შეფასებულ იქნეს ის რისკები, რომლებიც შეიძლება წარმოიშვას და მოხდეს მათი ნეგატიური შედეგების მინიმიზაცია. წინასწარი კონტროლი გულისხმობს მოვლენების განვითარების სხვადასხვა სცენარის მომზადებას (მაგალითად, ოპტიმისტური, ოპტიმალური და ნეგატიური);
- **მიმდინარე კონტროლი** ხორციელდება უშუალოდ ოპერაციის განხორციელების დროს, რათა აღკვეთილ იქნეს შეცდომები და ხარვეზები და გამოვლენილ იქნეს ნეგატიური ფაქტორები, რომლებიც ხელს უშლიან მიზნის მიღწევას. მიმდინარე კონტროლი ასევე ითვალისწინებს პოზიტიური ფაქტორებისა და რეზერვების გამოვლენას, რათა მოხდეს მათი გამოყენება;
- **შემდეგი კონტროლი** ხორციელდება ოპერაციის ჩატარების შემდეგ იმ დოკუმენტებისა თუ ანგარიშების საფუძველზე, რომლებიც შეიცავენ ინფორმაციას ოპერაციის შესახებ. შემდეგი კონტროლის დროს ხდება დასახული მიზნის შედარება საბოლოო შედეგთან და მათ მართებულად ასახვასთან შესაბამის ანგარიშებსა და დოკუმენტებში.

მას შემდეგ, რაც, საბოლოოდ, დამკვიდრდა თანამედროვე ტექნოლოგიური მიღწევები ბანკების აღრიცხვასა და ანგარიშგებაში, დოკუმენტურ კონტროლთან ერთად არანაკლები, მეტი თუ არა, როლი მიენიჭა ელექტრონულ კონტროლს, ანუ როცა ადგილი აქვს ბანკის პროგრამული უზრუნველყოფების მეშვეობით განხორციელებულ კონტროლს, რომელიც ახალ შესაძლებლობებს ქმნის ამ მიმართულებით.

კონტროლის ობიექტის მოცვისა და მეთოდების მიხედვით ბანკში გვაქვს შემდეგი ტიპის კონტროლი:

- **ნაწილობრივი კონტროლი**, როცა კონტროლს ექვემდებარება ბანკის ოპერაციების ნაწილი;
- **შერჩევითი კონტროლი**, როცა კონტროლდება შესამონმბელი ობიექტის არა ყველა დოკუმენტაცია, არამედ მხოლოდ მისი ნაწილი (მაგალითად, ყოველი მე-10);
- **კომპლექსური კონტროლი**, როცა კონტროლს ექვემდებარება ბანკის მთელი ფინანსურ-სამეურნეო საქმიანობა.

დაბოლოს, კომერციულ ბანკში შიდა კონტროლის სისტემის ტიპების მიხედვით გვაქვს შემდეგი კლასიფიკაცია:

- **ბუღალტრული კონტროლის** მიზანია ფინანსური და სამეურნეო საქმიანობის აღრიცხვის სისტემის კონტროლი, რათა დადგინდეს მათი ასახვის შესაბამისობა ბანკის სააღრიცხვო პოლიტიკასა და მოქმედნებს;
- **ფინანსური კონტროლის** მიზანია ფინანსური პოლიტიკის შესრულების, ფულადი რესურსების მოძრაობისა და ლიმიტებისა და ნორმატივების დაცვის კონტროლი;
- **იურიდიული ნორმების კონტროლი** გულისხმობს მთელი საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის შესაბამისობას ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტების მოთხოვნებთან, რომელთა შეუსაბამობამაც შეიძლება გამოიწვიოს დანაკარგები ან სხვადასხვა საჯარიმო სანქცია;
- **საინფორმაციო-მმართველობითი კონტროლი** მოიცავს შიდა და გარე მომხმარებლებზე მიწოდებულ ანგარიშგებებში ასახული სურათის რეალურთან შესაბამისობასა და შიდა კომუნიკაციის სისტემის ხარვეზების გამოვლენას. შიდა კომუნიკაციების ხარვეზებში იგულისხმება, რამდენად დროულად დადის მმართველობითი გადაწყვეტილებები შემსრულებლებამდე, როგორია მათი შესრულების მიმდინარეობის მონიტორინგისა და „ქვემოდან ზემოთ“ კომუნიკაციის სისტემის ეფექტიანობა;
- **ადმინისტრაციული კონტროლი** – ესაა თანამშრომელთა შორის შიდა ნორმატიული დოკუმენტებით გათვალისწინებული უფლებამოსილებების, ვალდებულებებისა და რეალური მდგომარეობის შედარება. როგორც წესი, პასუხისმგებლობა ამ კუთხით ეკისრება არა ქვედა, არამედ უმაღლეს და საშუალო მენეჯმენტს.

კომერციულ ბანკებში შიდა კონტროლის თანამედროვე სისტემას საფუძველი ჩაეყარა „საბანკო ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტის“ მიერ 1998 წელს, როცა გამოქვეყნდა „საკრედიტო ორგანიზაციებში შიდა კონტროლის სისტემების ფუნქციონირების ძირითადი საფუძვლები“. მალევე გამოქვეყნდა ახალი დოკუმენტიც „შიდა კონტროლის სისტემა ბანკებში: ორგანიზაციის საფუძვლები“. ამ მიმართულებით შემდეგი გადადგმული ნაბიჯებია

2000 წელს გამოქვეყნებული „შიდა აუდიტი საკრედიტო ორგანიზაციებში და მარეგულირებელი ორგანოების ურთიერთობა შიდა და გარე აუდიტორებთან“, ხოლო 2001 წელს – „შიდა აუდიტი ბანკებში და მარეგულირებელი ორგანოების ურთიერთობა აუდიტორებთან“.

საერთაშორისო პრაქტიკაში სწორედ აღნიშნული დოკუმენტები გახდა ბანკებში შიდა კონტროლის სისტემის დანერგვის თეორიული საფუძველი, რომელთა მიხედვითაც, **შიდა კონტროლი** – ესაა პროცესი, რომელსაც განახორციელებს არა ერთი რომელიმე ორგანო, არამედ სამეთვალყურეო საბჭო, მენეჯმენტი (დირექტორატი) და ნებისმიერი დონის თანამშრომელი. ბაზელის რეკომენდაციების მიხედვით, შიდა კონტროლის სისტემა ბანკებში არის არა დროის გარკვეულ მონაკვეთში მოქმედი პროცედურა ან პოლიტიკა, არამედ პროცესი, რომელიც მუდმივად მიმდინარეობს ბანკის შიგნით მის ყველა დონეზე. ამასთან, აღინიშნება ის მომენტი, რომ სამეთვალყურეო საბჭოსა და დირექტორატს ენიჭებათ სრული პასუხისმგებლობა იმ შიდა გარემოსა და კორპორაციული კულტურის შექმნისათვის, რომელთაც უნდა უზრუნველყონ შიდა კონტროლის ეფექტიანი სისტემის დამკვიდრება და ამ სისტემის მუდმივი მონიტორინგი.

ბაზელის რეკომენდაციების მიხედვით, შიდა კონტროლის სისტემა ბანკში შედგება ხუთი ურთიერთდაკავშირებული ელემენტისაგან:

1. მმართველობითი კონტროლი და კონტროლის კულტურა;
2. რისკების გამოვლენა და შეფასება;
3. კონტროლის განხორციელება და უფლებამოსილებათა გამიჯვნა;
4. ინფორმაცია და ურთიერთქმედება;
5. მონიტორინგი და ხარვეზების გამოსწორება.

საერთაშორისო პრაქტიკის მიხედვით, კონტროლის სისტემა უნდა იყოს ბანკის ყოველდღიური ცხოვრების შემადგენელი ნაწილი, რომელიც ფუნქციონირებს მუდმივად და არის ბანკის ყველა ოპერაციის თანმდევი პროცესი.

შიდა კონტროლის ეფექტიანი სისტემა საჭიროებს კონტროლის შესაბამისი სტრუქტურის შექმნას, რომლის დროსაც განსაზღვრულია კონტროლის ფუნქცია ბანკის საქმიანობის ყველა დონეზე. აქ შეიძლება შედიოდეს:

- მენეჯერების მიერ განხორციელებული შემოწმებები;
- უფლებების შეთანხმებისა და დელეგირების სისტემა;
- ქმედითი კონტროლის არსებობა სხვადასხვა სტრუქტურულ ერთეულზე;
- რისკების ლიმიტების დაცვის შემოწმება და გამოვლენილი დარღვევების აღმოფხვრის შემდგომი კონტროლი;
- ანგარიშების შედარებისა და ჯვარედინი შემოწმების სისტემა;
- ქონების ინვენტარიზაცია.

შიდა კონტროლის სისტემა, მსოფლიო საბანკო პრაქტიკის მსგავსად, საქართველოშიც იწყება აუდიტის კომიტეტით, რომელიც იქმნება სამეთვალყურეო საბჭოსთან. „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონის თანახმად, სამეთვალყურეო საბჭოს გადაწყვეტილებით იქმნება აუდიტის კომიტეტი, რომელიც უნდა შედგებოდეს დამოუკიდებელი წევრებისაგან. ამ შემთხვევაში დამოუკიდებლად ითვლება პირი, რომელიც არ არის ამ კომერციულ ბანკთან დაკავშირებული პირი და არ აქვს მის მიმართ ფინანსური ვალდებულება. კანონის შესაბამისად, აუდიტის კომიტეტის ფუნქციები კომერციული ბანკის წესდებით უნდა იყოს განსაზღვრული. აუდიტის კომიტეტი სამეთვალყურეო საბჭოს

პერიოდულად აბარებს ანგარიშს თავისი საქმიანობის შესახებ და მისი ძირითადი ფუნქცია შიდა აუდიტისა და ბანკის გარე აუდიტორების ფუნქციონირების ხელშეწყობაა.

24.2. კომერციული ბანკის შიდა აუდიტი

როგორც წინა პარაგრაფში აღინიშნა, კომერციულ ბანკებში არსებული თანამედროვე შიდა აუდიტის თეორიულ საფუძველს წარმოადგენს ბაზელის კომიტეტის მიერ გამოქვეყნებული ორი დოკუმენტი: „შიდა აუდიტი საკრედიტო ორგანიზაციებში და მარეგულირებელი ორგანოების ურთიერთობა შიდა და გარე აუდიტორებთან“ და „შიდა აუდიტი ბანკებში და მარეგულირებელი ორგანოების ურთიერთობა აუდიტორებთან“. ასევე აღინიშნა, რომ შიდა კონტროლის სისტემის შემადგენელი ნაწილია აუდიტის კომიტეტი, რომლის ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქციაა შიდა აუდიტის ფუნქციონირების ხელშეწყობა. თავის მხრივ, კომერციული ბანკის შიდა აუდიტი წარმოადგენს შიდა კონტროლის სისტემის უმნიშვნელოვანეს ელემენტს. **შიდა აუდიტი** – ესაა კომერციულ ბანკში არსებული შიდა კონტროლის სისტემის დამოუკიდებელი შეფასება. შიდა აუდიტი კომერციულ ბანკში განსაკუთრებულ ყურადღება იჩენს ისეთი ინფორმაციული სისტემების ანალიზისადმი, როგორებიცაა ბუღალტრული აღრიცხვისა და მასთან დაკავშირებული კონტროლის მექანიზმები, ასევე ფინანსური და ოპერატიული ინფორმაცია, ოპერაციების ეფექტიანობა.

საქართველოს საბანკო სისტემაში შიდა აუდიტის ფუნქციების მატარებელი სარევიზიო კომისიების შექმნა 1995 წლიდან გახდა სავალდებულო, ხოლო დღევანდელი სახით არსებული შიდა აუდიტის სამსახურების შექმნა დაიწყო დებულებით „კომერციულ ბანკებში შიდააუდიტორული საქმიანობისადმი მოთხოვნების შესახებ“ და „შიდა აუდიტის სტანდარტებით კომერციული ბანკებისათვის“ [28]. დებულებით განსაზღვრული სამსახურის ფუნქციების, პოლიტიკის, სტანდარტებისა და პროცედურების ჩამოყალიბება და შესრულება სავალდებულო გახდა ყველა კომერციული ბანკისათვის.

საერთაშორისო პრაქტიკის მსგავსად, საქართველოს საბანკო სისტემაში შიდააუდიტორული საქმიანობის განვითარებისა და სრულყოფის მიზნით თითოეული კომერციული ბანკი ვალდებულია ჩამოაყალიბოს შიდა აუდიტის სამსახური, უზრუნველყოს და დაიცვას მისი დამოუკიდებელი საქმიანობა. სათანადო წესით შექმნილი შიდააუდიტორული სამსახურის ძირითადი ამოცანა და მიზანი უნდა იყოს ბანკის საფინანსო, სამეურნეო და ადმინისტრაციული საქმიანობის შეფასება და მოქმედ ნორმატიულ აქტებთან მათი შესაბამისობის დადგენა.

ქართული რეგულაციით, კომერციულ ბანკში შექმნილი აუდიტის სამსახური დაკისრებული მოვალეობის შესრულებისათვის ანგარიშვალდებულია ბანკის აუდიტის კომიტეტის წინაშე, რომელიც იქმნება სამეთვალყურეო საბჭოსთან. შიდა აუდიტის სამსახური მუშაობისას ხელმძღვანელობს სათანადო

28 დამტკიცებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2001 წლის 28 დეკემბრის №318 ბრძანებით.